

werkt, dient zeker nog nader te worden onderzocht. Maar het lijkt toch in allen gevalle zeer waarschijnlijk, dat hier de concatenatio in feite, die bij Seeberg's voorstelling niet tot haar recht schijnt te komen, gegeven is.

Het was geen wonder, dat de idee van den vooruitgang — systematisch bevorderd door organisaties als de Vrijmetselarij en de orde der Illuminaten — in de 18e eeuw algemeen ingang vond: hoe volkomen paste zij niet bij de in dien tijd omhoog strevende groepen van de Europeesche maatschappij? Maar wat wel heel merkwaardig moet worden genoemd is, dat ze ook de dagen der Fransche Revolutie en van het régime van Napoleon overleefde, dat noch de terreur, noch het continentale stelsel, noch de tocht naar Rusland haar vernietigen kon. Intusschen: wijziging brachten deze ellenden toch wel. Voor de regeeringen en de aristocratische bevolkingslagen had zij sinds dien haar aantrekkelijkheid verloren. Leidsster als zij geweest was, bleef zij alleen nog maar voor de burgerijen en arbeidersbevolkingen der verschillende landen. Maar eenmaal begonnen zette zich de afkalving voort. Of misschien moet ik nu liever van een splitsing spreken. Want als er nu ook tusschen die burgerij en die arbeidersbevolking weer een breuk komt, gebeurt dat ditmaal niet zóó, dat de eene der vroegere bondgenooten het geloof in den vooruitgang bewaart, terwijl de andere het loslaat: nu ontstaan er in dat geloof veeleer twee nuances. Voornamelijk in de Angelsaksische landen ontwikkelt zich een burgerlijk-liberale tak ervan. In zijn proletarisch-sociaal-demokratische ontwikkeling daarentegen, met positivisme en materialisme en een sterke verwachting van een ideaal-staat, geeft Frankrijk het te zien, en van den tijd van Marx en Engels af ook Duitschland ²³).

Zeker zouden èn de eene èn de andere dezer twee takken niet zoo overvloedig blad hebben gezet, als zij geen buitengewone begunstigingsfactoren hadden gevonden: eerst in het Duitsche idealisme, met name van Hegel, en daarna in de biologische evolutieleer en de uitstraling hiervan op alle gebieden van menschelijke cultuur. Door deze leek het geloof in den vooruitgang immers een wetenschappelijke legitimatie te krijgen. Een wijsgeerige; ja, maar ook zelfs een natuurwetenschappelijke! En dat in een tijd, waarin de natuurwetenschappelijke methoden nog met het aureool der onfeilbaarheid werden afgebeeld!